

УДК911.3633(477)

М. П. ВОЙНАРЕНКО

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

В статті розглянуто структуру та елементи формування інноваційної системи та створення кластерів, як складових єдиного механізму реалізації регіональної політики. Досліджено складові формування кластерної політики у розвинених країнах світу. Запровадження нових інструментів регіонального розвитку та можливості забезпечення конкурентоспроможності національної економічної системи в цілому.

The article deals with the structure and elements of the innovation system formation and creation of clusters as components of a single mechanism for the implementation of regional policy. The structure formation of cluster policy in developed country of the world and borrowings search

Ключові слова: кластер, кластерна політика, регіональна політика, кластеризація, розвиток регіонів, регіональна політика, інституційне середовище

Потреба захисту регіонального ринку поставила перед кожним з підприємств завдання вибору оптимальних форм і методів організації своєї діяльності та налагодження міжсуб'єктних взаємовідносин з іншими учасниками. Віднесення до елементів ділового співробітництва постачальницької, виробничої, комунікативної та інших форм кооперації з конкурентами стало новим етапом розвитку підприємництва в Україні. Сьогодні зміст і характер міжсуб'єктних взаємовідносин не обмежені у просторі і включають в собі також елементи інформаційно-консультативної підтримки, спільної участі у реалізації інноваційних проектів, еколого- та ресурсозберігаючих технологій.

Для успішного вирішення завдань щодо забезпечення сталого розвитку економіки та впровадження моделі інноваційного

©Войнаренко М. П. - д.е.н., професор Хмельницького національного університету

розвитку, необхідно забезпечити використання прогресивних підходів в управлінні процесами як національного, так і регіонального розвитку, що базуються на високих технологіях та останніх наукових досягненнях. На наш погляд, найбільш раціональним варіантом вирішення проблеми відсутності дієвих інституційних механізмів реалізації стратегічно-пріоритетних напрямів для забезпечення інноваційно орієнтованого і сталого розвитку економіки країни можна вирішити шляхом оптимального поєднання можливостей та зусиль відповідних державних інституцій, освітніх, наукових закладів, виробничих та ринкових структур, тобто формування спеціальних об'єднань, які зацікавлені у кінцевих результатах своєї діяльності.

В економічній літературі такі спеціальні об'єднання ідентифікуються, як кластери, які часто називають полюсами (точками) зростання. В цьому контексті зауважимо, що економіка, яка базується на кластерах, відповідає моделі інвестиційно привабливої, конкурентоспроможної економіки, функціонування якої забезпечує високу якість і рівень життя населення країни. Ключова мета функціонування кластера полягає у підвищенні конкурентоспроможності (на території країни, міжнародної) його членів шляхом здійснення комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень, інновацій, освіти, навчання та реалізація спільних заходів політики підтримки.

Сутність трактування поняття кластерів знаходиться одночасно у двох площинах інституційної теорії: з одного боку кластери можуть існувати як певні впливові інституції, що формують правила взаємодії і співпраці представників, бізнесу, влади та окремих інституційних структур ринкової економіки переважно на регіональному рівні, а з іншого боку, вони можуть діяти і нові інституційні утворення (групи, корпорації, асоціації, інші об'єднання), які природно або штучно з'являються чи створюються для вирішення конкретних завдань з виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції задля формування центрів економічного зростання для певного регіону чи навіть країни. Багатоманітність форм прояву кластерів доводить неможливість використання єдиного загального механізму побудови територіально-галузевого об'єднання.

Визначаючи провідну роль кластерів у відродженні національної економіки, вітчизняні вчені при дослідженні їх економічної природи неодноразово пов'язували процеси кластеризації з необхідністю утвердження регіональної моделі економічного розвитку. Базуючись на принципах економічної мотивації підприємств, кластери краще, ніж інші форми організаційних утворень, дозволяють використати науковий та освітній потенціал регіону. Саме тому формування регіональної інноваційної системи та створення кластерів слід розглядати не в якості самостійних концепцій регіонального розвитку, а як складові єдиного механізму реалізації регіональної політики, що доповнюють один одного, причому кожна з складових цього механізму може і повинна стати каталізатором міжрегіональної інтеграції.

Вважаємо, за своїм потенціалом та структурою кластерна політика є саме тим комплексом заходів, який може сприяти вирішенню головного завдання: підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки через розвиток конкурентних ринків, зростання рівня інноваційності різних галузей економіки, прискорений розвиток підприємств малого і середнього бізнесу, стимулювання ініціативи на місцях та активізацію взаємодії між державою, бізнесом і науковим співтовариством.

Без сумніву, дієва кластерна політика дозволяє сформувати конкурентоспроможні кластери. Традиційно кластер не можна уявити механічною сумою підприємств і організацій, що визначають характер мережевої співпраці. Відмінною ознакою кластера є отримання синергетичного ефекту від діяльності підприємств, що входять до його складу. Тобто цілком ймовірним є створення у певному регіоні соціальних чи ділових мереж, які не є кластерами. Тому, як показує досвід, необґрунтована «брендизація» кластерів може призвести до невиправданих державних витрат при проведенні свідомо неефективної політики підтримки кластерного розвитку території, а також ввести в оману потенційних приватних інвесторів. Таким чином, як було зазначено, формування регіональної інноваційної системи та створення кластерів слід розглядати не в якості самостійних концепцій регіонального розвитку, а як складові єдиного механізму реалізації регіональної політики, що доповнюють один одного, причому

кожна із складових цього механізму може і повинна стати каталізатором міжрегіональної інтеграції.

Важливим елементом кластерної політики є формування сприятливого інституційного середовища функціонування кластерів. Враховуючи тісний взаємозв'язок між тенденціями розвитку кластерів та характером побудови взаємозв'язків у соціально-економічній системі регіону, Ігнатова Т. А. пропонує проводити дослідження інституційного середовища розвитку регіональної економіки, під яким розуміє стійкі економічні та соціальні зв'язки між людьми, норми і правила, на основі яких формуються економічні та соціальні відносини в регіонах і реалізується той чи інший спосіб господарювання. На думку дослідника, сприятливе інституційне середовище сприяє зменшенню управлінських ризиків, зменшенню трансакційних витрат та збільшенню сукупний дохід регіону.

Погодись, що в регіональному аспекті інституційне середовище повинно бути спрямоване не тільки на реалізацію та захист прав власності, але і на захист виконання контрактів, правил і механізмів, що забезпечують створення правових, економічних та управлінських механізмів стимулювання виведення на ринок конкурентоспроможної інноваційної продукції та ін. До інституційних чинників, що сприяють розвитку конкурентних переваг регіональних соціально-економічних систем та обумовлюють виникнення кластерів, Ігнатова Т.А. відносить розроблену інноваційну стратегію (або програму соціально-економічного розвитку регіону, міста зі SWOT-аналізом, сценаріями розвитку, в тому числі і інноваційним, програмними заходами і механізмом реалізації); пріоритетні регіональні проекти, що охоплюють національний та міжнародний рівень; розвинену інфраструктуру ринку (з банками, страховими організаціями, бізнес-інкубаторами, технопарками тощо); розвиток інновацій та підприємництва; вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що сприяє інноваційному розвитку регіону і стійкому формуванню, розвитку і реалізації його конкурентних переваг.

Загалом проведене дослідження складових формування ефективної кластерної політики у розвинених країнах світу дозволило вітчизняним науковцям встановити напрями державної регіональної кластерної політики, які повинні бути першочергово вирішені в Україні:

– виявлення і моніторинг ситуації при формуванні кластерів на територіальному рівні, зокрема встановлення оптимальної його структури, територіальної локалізації його окремих ланок, співіснування аналітичних досліджень перспектив розвитку кластера, його конкурентності на зовнішніх ринках, оцінка впливу кластера на соціальну сферу;

– формування комунікаційних площадок для потенційних учасників територіальних кластерів, у т.ч. за рахунок їх інтеграції в процесі розробки і обговорення стратегій регіонального розвитку, сприяння обміну досвідом між регіонами із формування кластерної політики;

– сприяння консолідації учасників кластера (зокрема через асоціативні форми), реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень та рекламних заходів, реалізація освітньої політики, погодженої з основними представниками майбутнього кластера, забезпечення можливості комунікації й кооперації підприємств й освітніх установ;

– створення інституційного середовища і інформаційно-комунікаційної інфраструктури для розвитку територіальних кластерів.

Проведені нами дослідження показали, що в умовах посилення конкурентної боротьби між регіонами за обсяги залучених інвестиційних ресурсів, першочерговими стають завдання перегляду існуючих та пошуку нових інструментів регіонального розвитку. Державні органи та підприємницькі структури сьогодні зацікавлені в активному впровадженні світових ініціатив зі створення та реалізації кластерної концепції регіонального розвитку. Оскільки, як було відмічено, конкурентні переваги країни створюються та в реалізуються на регіональному рівні, саме регіони стають головним об'єктом державної інноваційної політики через створення системи конкурентоспроможних кластерів.

Сучасні конкурентні переваги, безумовно, можуть забезпечуватись за рахунок переваг у технологіях виробництва, управління, організації просування товарів тощо. Однак, як показує світовий досвід функціонування найбільш успішних економічних систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання забезпечують динамічно мінливі конкурентні переваги, особливо нові і нетрадиційні, засновані на

науково-технічних досягненнях, інноваціях на всіх стадіях виробничого циклу – від створення товару до просування його від виробника до споживача.

У зв'язку із цим в сучасних умовах необхідним є формування нових підходів до економічного обґрунтування концепцій і стратегій розвитку. Характерні для світової економічної системи тенденції глобалізації, посилення рівня міжнародної конкуренції, стали об'єктивною передумовою зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка ґрунтується на переходів від традиційної промислової політики до нової, інноваційної, заснованої на кластерах.

Імперативом становлення, еволюціонування та ефективного функціонування кластерів є створення «потрійної спіралі» соціально-економічних відносин в регіоні, тобто забезпечення комплексної, систематичної та оперативної взаємодії у трикутнику «виробничий сектор – інтелектуальна інфраструктура (університети, дослідницькі центри тощо) – управління (органи державної влади та недержавні організації, які формують стратегію регіонального розвитку та володіють широким спектром конкретних інструментів та методів сприяння локальній інноваційній діяльності)». Саме тісні комунікаційні зв'язки між учасниками потрійної спіралі синтезують креативне середовище регіону, в якому нові знання генеруються безпосередньо в процесі виробничої діяльності.

Діалектична єдність відносин конкуренції і співробітництва учасників кластера розширює традиційні рамки економічної вигоди. У сучасному високотехнологічному середовищі вигідніше піднімати технологічний рівень цілої бізнес-системи, ніж прагнути до перемоги в конкурентній боротьбі. Висококонкурентні ключові галузі промисловості в результаті взаємодії між учасниками кластера в найбільшій мірі сприяють розвитку мережі своїх постачальників і клієнтів, у тому числі і з інших галузей сучасної економіки.

В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, – компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, яка вимагає географічної близькості до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі.

Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше передає та доносить компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців і споживачів. Не випадково, він зменшує витрати на транзакції.

Утворення кластерів значною мірою визначається рівнем розвитку ринкової інфраструктури, середовища підтримки бізнесу та здатністю бізнесу до самоорганізації. Для країн із розвинутою ринковою економікою характерна висока «щільність» інститутів підтримки бізнесу, регіонального та інноваційного розвитку. Все більшого значення набувають спеціалізовані інститути регіонального розвитку і «посередницькі структури» для забезпечення взаємодії між владою, бізнесом і громадськістю. Для формування кластерів в Україні важливим є створення в регіонах спеціалізованих інститутів, здатних ефективно та професійно координувати процеси їх розвитку. В цьому контексті заслуговує на уваги такий інструмент регіонального розвитку як регіональний менеджмент.

На сьогодні лише невеликий відсоток підприємств в Україні проходять або пройшли стадію неформальної кластеризації. Отже, проблема полягає у тому, щоб шляхом структурної перебудови виробництва забезпечити координацію діяльності усіх ланок технологічного ланцюга і залучити великі фінансові ресурси з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів та держави, а також внутрішні та іноземні інвестиції, створити нові підприємства, сприяти інноваційному розвитку.

В органах влади є розуміння важливості впровадження кластерних підходів як інструменту реалізації стратегій соціально-економічного розвитку держави та регіонів. Так, положення про сприяння формуванню кластерів є в концепції державної регіональної політики, В межах державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки», одним із заходів щодо підвищення національної конкурентоспроможності економіки передбачена підтримка заходів з формування інноваційних кластерів. Інститутом економіки та прогнозування НАН України розроблено концепцію державної програми забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі європейської та євроатлантичної

інтеграції на 2007–2015 роки, в якій наголошується на необхідності активізації дій уряду щодо розвитку мережевої економіки через формування кластерів, орієнтованих на випуск конкурентоспроможних продуктів.

Як показує європейський досвід, на початковому етапі становлення кластера держава повинна взяти на себе солідарну частину фінансування з поступовим розширенням залучення фінансових ресурсів приватних підприємств. Крім пільгового фінансування необхідно гарантувати учасникам кластера податкові пільги, звільняючи їх на початкових етапах від сплати податку на прибуток та істотно знижуючи розміри соціальних зборів.

Органи місцевої влади повинні виступати організаторами зацікавлених суб'єктів ринку, ділових кіл і влади до створення кластера за допомогою надання інформації та організації діалогу, створення платформи взаємодії підприємницьких і дослідницьких організацій, підтримки і просування спеціальних проєктів, що базуються на інноваціях, які сприяють посиленню конкурентоспроможності підприємств галузі. Головна функція регіональних органів державного управління полягає саме у створенні умов для посилення конкурентоспроможності підприємств, які, своєю чергою, повинні виступати ініціаторами створення інтеграційних формувань.

Відповідно з багаторівневим підходом до управління конкурентоспроможністю і роллю кластерів у підвищенні конкурентоспроможності економічних систем, завдання кожного рівня управління мають забезпечити підтримку процесів кластеризації в національній економіці, метою якої є підвищення загального рівня конкурентоспроможності.

Визначення пріоритетних галузей розвитку за регіонами спричиняє необхідність формування стратегічних програм забезпечення конкурентоспроможності галузей та забезпечення співпраці із науково-дослідними установами у розробленні та просуванні інновацій. На рівні окремих суб'єктів господарювання-учасників кластера необхідним є формування стратегічного плану розвитку, який би не суперечив інтересам учасників кластера, а також забезпечення організації спільних каналів збуту, обміну інформацією тощо. Забезпечення виконання цього механізму надасть можливість

забезпечити конкурентоспроможність як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і галузей, регіонів та національних економічних систем в цілому.

Ефективним способом стимулювання кластерів є цільові програми. Успішний розвиток кластерів в регіоні за підтримкою державних адміністрації, сприяє залученню інвестування в економіку регіонів ззовні. При цьому результати діяльності окремих кластерів легше оцінити і проаналізувати, чим результати діяльності галузі. Варто також враховувати той позитивний досвід, який буде накопичений внаслідок взаємодії місцевої адміністрації з кластерами. Це дозволить в коротші терміни ухвалювати рішення за інвестиційними проектами, завдяки виробленій раніше концепції взаємодії зі всіма учасниками регіонального розвитку.

Основними перевагами кластерів є надання завдяки їм можливостей для регіону і бізнесу розвиватися на взаємовигідній основі. Кластери, як і будь-яка інша організаційна форма, можуть ефективно працювати лише у разі, коли вони виступають однією із складових стратегії розвитку регіону.

Слід зауважити, що регіональні ринки завжди відрізняються достатньо високим ступенем монополізації, тому використання кластерного підходу при підвищенні загальної конкурентоспроможності створюватиме умови, в яких зможуть розвиватися невеликі підприємства, розвиваючи ринок праці і вирішуючи соціальні питання. Володіння більшою здібністю до інновацій у кластерів пояснюється тим, що учасники кластера здатні адекватно і швидко реагувати на потреби покупців; членство в кластері полегшує доступ до нових технологій, які використовуються підприємствами за різними напрямками господарської діяльності; до інноваційного процесу залучаються постачальники і споживачі, а також підприємства інших галузей; внаслідок міжфірмової кооперації зменшуються витрати на здійснення наукових досліджень.

Перевага кластерних об'єднань полягає в збільшенні продуктивності її учасників, полегшуючи і здешевляючи доступ до спеціалізованих чинників виробництва (комплектуючим, устаткуванню, персоналу, послугам) в

порівнянні з іншими варіантами інтеграції (вертикальною, формальними альянсами). Відбувається зниження трансакційних витрат; полегшується доступ до інформації, створюючи умови для ефективнішого маркетингу (рекомендації, спільні виставки, ярмарки, журнали, рекламні кампанії); покращується репутація регіону в певній сфері діяльності. Поряд з питаннями планування і управління промисловістю, транспортом, будівництвом, сільським господарством особлива роль відводиться інноваційним кластерам, які створюють новий продукт або послугу зусиллями декількох учасників серед яких можуть бути дослідницькі інститути, що дозволяє прискорити розповсюдження нових технологій по мережі ділових взаємозв'язків. Інноваційна структура кластера сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розробку нововведень із подальшою їх комерціалізацією за рахунок високої ефективності виробничо-технологічної структури кластера. Це дозволяє учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу.

В цілому, проведені дослідження показали, що на сьогодні кластерний підхід до регіонального розвитку стає одним з базових методів реалізації державної економічної політики, найбільш дієвим і адекватним ринковим механізмом, інструментом підтримки національного бізнесу в глобальній конкуренції.

Бібліографія

1. Войнаренко М. П. **Кластери в інституційній економіці** : монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. – 502 с.

2. Etzkowitz H. **The Dynamics of Innovation: From National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix University Industry Government Relations** / H. Etzkowitz, L. Leydesdorff // *Research Policy*. – 2000. – № 29. – P. 109–123.

3. **Концепція створення кластерів в Україні** / Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності // Електронний ресурс. – URL: www.me.gov.ua.

4. **Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки**: Концепція державної цільової економічної програми : затв. КМУ від 6.06.2007, № 381-п // Електронний ресурс. – URL: <http://www.me.gov.ua>

5. Крючкова І. В. **Концепція державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007–2015 роки** / І. В. Крючкова. – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, 2007. – 51 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В. І.

УДК 330.526.5(477.82)

О. В. ГІСЮК
І. П. ЛІПОВСЬКИЙ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Стаття присвячена дослідженню процесів приватизації державного майна на регіональному рівні. Розглянуті аспекти приватизації державного майна, фінансові результати приватизації, управління державним майном, оренда державного майна, контроль за виконанням умов договорів купівлі – продажу об'єктів та аналіз результатів виконання покупцями взятих зобов'язань.

The article deals with the privatization of state property at the regional level. The aspects of privatization of state property, result of privatization of state property, state property lease, control of performance of the contract - the sale of objects and perform analysis of customer commitments.

Ключові слова: держава, державне майно, ефективність, приватизація, управління, процес.

Приватизація держмайна стала одним з наріжних каменів соціально – економічних реформ в Україні. Її роль у формуванні підвалин ринкової економіки, створенні критичної маси ефективних приватних власників є незаперечною. Проте завдання приватизації досить часто звужуються до суто фіскальних, а непослідовність і

© Гісюк О. В. - асистент Національного університету водного господарства та природокористування;

© Ліповський І. П. - здобувач Національного університету водного господарства та природокористування